

GOR GALSTYAN

Lecturer and Ph.D. student in the
faculty of Theology at YSU
gor.galstyan@ysu.am

CHARACTERISTICS AND GENERAL FEATURES OF ARMENIAN CALENDAR INTERPRETATIONS IN THE 7TH-11TH CENTURIES

Summary

This article examines the characteristics and general features of the interpretations of the Armenian calendar written during the 7th-11th centuries. The purpose of this research is to explore the reasons for writing these interpretations, determine their location in the writings, identify stylistic features, analyze content similarities and differences.

Keywords and expressions: Anania Shirakatsi, Hovhannes Kozern, interpretations of the Armenian Calendar, interpretive Homilies on the Calendar, "Interpretation of the Calendar by Andreas (Andrew)", homily on Easter, homily on Epiphany.

Introduction

The interpretive sources of the Armenian calendar played a significant role in its history. These interpretations are important for the study of the Armenian calendar, as they provide answers to many questions. It is crucial to understand the characteristics and reasons for writing these interpretations. The article aims to present the general features of the interpretations written between the 7th-11th centuries.

Methodology

The methodology employed includes: analytical, historiographical, historical-comparative and descriptive methods.

***

In the Armenian Mediaeval literature, the interpretation or commentary, which is one of the oldest genres, stands out for its importance. "To interpret" or "to comment" means "to make clear and known", "to reveal the obscurity of the spoken language", i.e. to simplify the dark, complex, incomprehensible language, "to make known", "to reveal", "to analyze", "to decipher", "to translate", "to make

explicit, understandable", "to reveal the hidden thought", "to explain the allegory"¹. It is known that before interpretation became a written genre, it was transmitted orally. Commentaries were often not presented in the form of a full exposition, but in the form of a "paraphrase", which was the shortest form of commentary: the use of this form was aimed at facilitating the understanding and study of the text being interpreted². It is also interesting to note that both oral and written interpretations were known many centuries before Christianity, since people wanted to understand and explain many questions concerning other spheres of life and the world around them³. The path of their search led to the creation of the genre of interpretation and determined the course of its further development. As it is shown in many researches commentaries being already popular in pre-Christian antiquity, developed very rapidly in Greek-Jewish circles and later. In the first centuries of the spread of Christianity they acquired a status of an important working method. In the course of time, the interpretations themselves became the material of commenting, giving rise to "interpretations of interpretations" or "commentaries on commentaries", while it was considered preferable to make an interpretation from the original, and to start the interpretation from the last commentary⁴.

¹ New vocabulary of the Armenian language, **G. Avetikean, Kh. Syurmelean, M. Augerean**, Venice, 1837, volume 2, p. 244. [Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, երկասիրություն երից վարդապետաց յիշատակութենէ Մեծին Սխիթարայ Աբբաօր **Հ. Գաբրիէլի Աւետիքեան, Հ. Խաչատուրոյ Սիրմէլեան, Հ. Սկրտչի Աւգերեան**, Վենետիկ, 1837, հ. Բ., էջ 244]. **S. Malkhasiants**, Explanatory vocabulary of the Armenian language, Yerevan, 1944, vol. 3, p. 297. [Ս. Մալխասեանց, Հայերէն բացատրական բառարան, Ե., 1944, հ. Գ., էջ 297]. **R. Ghazarian**, Dictionary of grabar, Yerevan, 2000, vol. 2, p. 169. [Ռ. Ղազարյան, Գրաբարի բառարան, Ե., 2000, հ. Բ., էջ 169].

² **A. K. Gavrilov**, Linguistics of the Byzantines, History of linguistic teachings, Leningrad, 1985, p. 131. [А. К. Гаврилов, Языкознание византийцев, История лингвистических учений, Ленинград, 1985, с. 131]. Link according to **M. E. Shirinian**, Antique and Hellenistic Elements of Christian Teaching, Yerevan, 2005, p. 134 [Մ. Է. Շիրինյան, Քրիստոնեական վարդապետության անտիկ և հելլենիստական տարրերը, Ե., 2005, էջ 134].

³ See **P. Antapian**, On the theoretical foundations of Armenian interpretive literature, Bulletin of Matenadaran, 15, Yerevan, 1986, p. 62. [Այս մասին տե՛ս **Փ. Անթապյան**, Հայ մեկնաբանական գրականության տեսական նախահիմքերի շուրջ, Բանբեր Մատենադարանի, 15, Ե., 1986, էջ 62].

⁴ **E. M. Shirinian**, Theology and Exegesis, Yearbook of Theology, XII, Yerevan, 2017, p. 7. [Է. Մ. Շիրինյան, Աստվածաբանությունը և մեկնությունը, Տարեգիրք Աստվածաբանության, ԺԲ., Ե., 2017, էջ 7].

After the spread of Christianity, its adoption as a state religion in Armenia (301), the invention of alphabet (405), interpretive literature along with original one, entered a new stage of development. The evolution of the genre of interpretation was initially conditioned by the creation and enlargement of the Armenian translations. After the invention of alphabet, when Armenia was divided between Rome and Persia (387 AD), in order to achieve political independence through spiritual and cultural independence, it was necessary to develop and implement an extensive programme of the development of Armenian culture. In order to succeed in this programme, Mesrop Mashtots and Sahak Partev began to work with their students - Yeznik Koghbatsi, Hovhan Yekeghetsatsi, Hovsep Paghnatsi, Koryun, Abraham the Confessor and others. This programme was carried out in nine sections, in which a special place was occupied by interpretation, hermeneutics, exegesis. Interpreter-translators have implemented the translation of interpretive literature explaining the content of the Bible⁵. In addition to translated one, original Armenian literature also flourished, producing works of great importance over the centuries, including interpretations of the Armenian calendar. Before discussing characteristics and general features of these interpretations, we will briefly touch upon the works known in ancient philosophy and widely distributed in the Armenian mediaeval literature under the names of "subtle" and "external" writings (i. e. pagan ones). Those subjects served as an integral part in the curricula of mediaeval universities, along with the Bible⁶. Astronomy and Calendar Studies along with many sciences, including grammar, philosophy, geography, geometry, are considered to be "external" sciences as well⁷. Calendar studies, being a universal science, includes elements of various disciplines such as theology, religion, studies about feasts, history, literature, arithmetic, astronomy, cosmology and other spheres of culture.

---

⁵ In detail see **H. Kyoseyan**, Introduction to the Armenian Church bibliography, Yerevan, 2018, pp. 19-20. [Այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս **Հ. Քյոսեյան**, Ներածություն հայ եկեղեցական մատենագրության, Երևան, 2018, էջ 19-20].

⁶ **M. E. Shirinian**, Antique and Hellenistic Elements of Christian Teaching, p. 188. [**Մ. Է. Շիրինյան**, Քրիստոնեական վարդապետության անտիկ և հելլենիստական տարրերը, էջ 188].

⁷ **H. Anasyan**, Armenian Bibliology, Vol. I, Yerevan, 1959, pp. XII-XIII. [**Հ. Անասյան**, Հայկական մատենագիտություն (Ե.-ԺԸ. դդ.), հ. Ա., Երևան, 1959, էջ XII-XIII]: See also **G. Galstyan**, The Commentary of the Armenian Calendar by Yovhannēs Sarkavag, Bulletin of Matenadaran, 33, 2022, p. 434. [**Գ. Գալստյան**, Հովհաննես Սարկավագի «Մեկնութիւն տումարիս Հայկազնեայ» երկը, Բանբեր Մատենադարանի, 33, Երևան, 2022, էջ 434].

In the other hand, one can say that it is clear that studies on Calendar were closely connected as with Bible and Church literature, as well with natural sciences.

In the history of Armenian calendar commentaries (the ones that are called the "Interpretation of Calendar" or other interpretative writings on it) are of particular importance. Those commentaries served several purposes, including as it follows:

- a) to clarify calendar obscure or illegible issues;
- b) the fact that Armenian calendar was moveable also created difficulties to give answers to many complicated questions;
- c) to correlate the Armenian calendar with others;
- d) to edit and copy the works of "Chapters of the Armenian calendar";
- e) to preserve and transmit the knowledge for future generations,
- f) not only to interpret, but also to teach the multi-faceted issues related to calendars.

From this listing one can conclude that the commentaries on the Armenian calendar were not only interpretative, but also educational.

Starting from the 7th century, famous Armenian calendar experts, along with various calendar works, have begun to write interpretations on them also. Trying to classify these commentaries, one can see that they are mainly placed in a) the originals called "Interpretation of the Calendar"; b) explanatory homilies of the Calendar; c) various fragments of the Calendar; d) cosmological originals; e) other works on the Calendar, which contain elements of interpretation too. In a broad sense, almost all calendar works and originals can belong to the genre of interpretation. However, with this approach, it will simply be impossible to study the interpretation of the originals itself. At the same time, both in our previous articles and in this, as well in subsequent ones, when speaking of the commentaries on the Armenian calendar, we mean the originals bearing the name "Interpretation of the calendar", interpretive Homilies of the calendar, as well as those cosmological works that also clearly contain the commentaries on the calendar.

The 7th-century famous calendar expert Anania Shirakatsi has written in various genres. Among his writings there are interpretations on the festive calendar, works concerning arithmetic, metrology, cosmology, historiography, theology, church hymns etc.⁸. The heritage of Anania Shirakatsi on Armenian

---

⁸ The bibliography of Anania Shirakatsi see in **Anania Shirakatsi, Armenian Classical Authors**, 7th century, vol. 4, Antelias-Lebanon, 2005, pp. 589-791, [Անանիա Շիրակացի, «Մատենագիտք Հայոց», Է. դար, հտ. Դ., Անթիլիաս-Լիբանան, 2005, էջ 589- 791], **A.**

Calendar is rich and preserved in monumental works such as “*The Metonic cycle*” («Յադագս Իննետասներեկի Լուսնի»), “Lunar tables” («Լուսնացոյց» աղյուսակը), “a period of 532 years” («ՇԼԲ. բոլորակը»), “Fragment of the calendar” («Տոմարական պատարիկ»), “On the tables” («Սակս խորանացս»), “Revelation Homily” («Անանիա Շիրակայնոյ համարողի ասացեալ ի Յայտնութին Տեան եւ Փրկչին մերոյ»), “Easter Homily” («Անանիա Շիրակայնոյ համարողի ասացեալ ի Զատիկին Տեան») etc. The following works - “Anania Shirakatsi on what was promised” (extensive and short editions)⁹ («Անանիա Շիրակունոյ առ խոստացեալսն. Ընդարձակ եւ համառոտ խմբագրութիւններ»), “On the zodiacs” («Յադագս կենդանակերպաց»), “On the journey of the heavenly bodies” («Յադագս շրջագայութեան երկնից») and others have a cosmological character. A. Abrahamyan, referring to the manuscript MM No. 2367, had compiled the work of Anania Shirakatsi “Cosmology and calendar”¹⁰, which is largely related to the interpretations of the cosmology and calendar in question.

In the Armenian sources have been preserved a group of writings called “Interpretation of the Calendar of Andreas”. Meanwhile, there is another one, which is more extensive, without bearing any title¹¹. The latter one is included as a part in A. Abrahamyan’s work called “Cosmology and calendar”¹². Until recently, the question of the authorship of the “Interpretation of the calendar of Andreas”

Abrahamian, Bibliography of Anania Shirakatsi, Yerevan, 1944. [Ա. Աբրահամյան, Անանիա Շիրակացու մատենագրությունը, Երևան, 1944]: The bibliography of Anania Shirakatsi see also in **H. Kyoseyan**, Introduction to the Armenian Church bibliography, Yerevan, 2018, pp. 180-183. [Հ. Բյոսեյան, Ներածություն հայ եկեղեցական մատենագրության, էջ 180-183].

⁹ As the basis for this work the research by A. Abrahamian “Cosmology and calendar” has been accepted, see **Anania Shirakatsi**, Cosmology and Calendar, Yerevan, 1940, pp. 1-60. [Անանիա Շիրակացի, «Տիեզերագիտութիւն եւ տոմար», Երևան, 1940, էջ 1-60].

¹⁰ **Anania Shirakatsi**, Cosmology and Calendar, pp. XXV. [Անանիա Շիրակացի, «Տիեզերագիտութիւն եւ տոմար», էջ XXV].

¹¹ **R. Vardanyan**, 532-year system table of Anania Shirakatsi (Shirakunvi) Hamarogh, Yerevan, 2015, [Ր. Վարդանյան, Անանիայի Շիրակացոյ (Շիրակունոյ) համարողի ՇԼԲ. կարգը, Երևան, 2015, էջ 98,], also **G. Galstyan**, Anania Shirakatsi and His Piece of Original “Interpretation of the Calendar of Andreas”, Region and the world scientific-analytical journal, Volume XI, № 4, 2020, p. 63. [Գ. Գալստյան, Անանիա Շիրակացին և նրա «Մեկնութիւն տոմարի Անդրեասայ» բնագիրը, «Տարածաշրջան և աշխարհ» գիտավերլուծական հանդես, Երևան, 2020, N 4, էջ 63].

¹² See **Anania Shirakatsi**, “Cosmology and Calendar”, pp. 60-86. [Տե՛ս Անանիա Շիրակացի, «Տիեզերագիտութիւն եւ տոմար», էջ 60-86].

was disputable in the Armenian studies. Scholars expressed different opinions about the authorship of the work. Originally it was attributed to Anania Shirakatsi, but then it was considered that this work was written by Andrew (Andreas) of Byzantium and later on it was interpreted by Anania. There was also a point of view, according to which the author of the commentary was only Andreas of Byzantium himself (without any mention about Anania Shirakatsi)¹³.

However, we think that R. Vardanyan's research¹⁴ decisively confirms that Anania Shirakatsi is the author of the interpretation in question. The conclusion is justified as it follows: in this original is analyzed the five-hundred-year-old system and its components created in 562, while Andreas' 200-year-old Easter Calendar was completed in 552. That's why it couldn't have been the calendar of Andreas or a part of it. Another argument brought forward by R. Vardanyan is related to the content of the original: i.e. here are discussed also the issues of the Armenian mobile calendar and numbering on Armenian 500-system. R. Vardanyan also notes that the original of the "Interpretation of the calendar of Andreas" was placed in the "Knnikon" (which is called also "*Sh-eak matean*"- «Շ-եակ մատեան»¹⁵) by Anania Shirakatsi, as a part of it. The researcher suggested also to correct and change the title: the "Interpretation of the Calendar of Andreas" to the "Interpretation of the calendar by Anania" or "Interpretation of the calendar by Anania Shirakatsi *Hamarogh*"¹⁶ and that it should be included in the calendar collection - "Knnikon" by Ananias Shirakatsi¹⁷. Thus, in one of our articles, we

---

¹³ About this see **H. Anasyan**, Armenian Bibliology, pp. 746-747. [**Հ. Անասյան**, Հայկական մատենագրություն, էջ 746-747], also **R. Vardanyan**, op.cit, ibid. [**Ռ. Վարդանյան**, նշվ. աշխ., նույն տեղում,], also **A. Abrahamian**, Calendrical works of Andreas, The history of natural philosophy and techniques in Armenia, Collection of scientific studies, vol. 6, Yerevan, 1967, p. 65 [**Ա. Աբրահամյան**, Անդրեասի տոմարագիտական աշխատությունները, Բնագիտության և տեխնիկայի պատմությունը Հայաստանում, «Գիտական հետազոտությունների ժողովածու», հ. Զ., Երևան, 1967, էջ 65], also **G. Galstyan**, op.cit., pp. 63-64 [**Գ. Գալստյան**, նշվ. աշխ., էջ 63-64].

¹⁴ **R. Vardanyan**, op. cit.; cf. **G. Galstyan**, op. cit.

¹⁵ The title «Շ-եակ մատեան» was used in the Middle Ages; it could be translated as "a book or manuscript of 500-years cycle", where the letter «Շ» is a concise version of the same «ՇԼԲ».

¹⁶ The word «համարող» literally means "Calculative", but as a cognomen of Anania could be translated as "Mathematician".

¹⁷ **R. Vardanyan**, op. cit., pp. 98, 104 [**Ռ. Վարդանյան**, էջ 98, 104], cf. **G. Galstyan**, op. cit..

proposed to pay a special attention that such a reconstructed title also stresses that Anania was both the author and the interpreter of the work in question¹⁸.

It should be stressed that a synoptic edition of this interpretation was published by J. Einatyan¹⁹.

As for the genre features of the original, we can note that it contains 26 brief questions and answers on various issues of the calendar. One can say that this interpretation differs from the other commentaries by having an abridged style, which, as we will see, is characteristic for the interpretations on the calendar as a whole. In the original the following issues are mainly addressed: what is a Calendar²⁰, what is a Month, what is a Regular(s) or Double, what is a Half(s), what is a date²¹, what is a Leap (year), what is an Epact [*veradir*], what is a Dominical letter or Septenary [*yotnereak*], etc. More extensive explanations not only to these, but other issues as well are given in the extensive part of the interpretation - "Cosmology and calendar" by Anania Shirakatsi.

As already mentioned, Anania Shirakatsi also wrote interpretative homilies on the calendar, which quite differ from other interpretative writings. These homilies mainly discuss and explain some local problems, unlike the commentaries known under the title "Interpretation of the calendar", where the authors deal with both theoretical and practical various issues of the calendar. In the Revelation homily, the author explains the Birth of Christ and the Revelation (Baptism) on January 6, as well as the history of the development of the holidays of the Nativity of Christ on December 25 (IV-VI centuries). Anania Shirakatsi

¹⁸ G. Galstyan, op. cit., p. 70 [Գ. Գալստյան, նշվ. աշխ., 70].

¹⁹ Interpretation of the Calendar of Andreas, J. Eynatian, Commentaries on Cosmography and Calendar Theory (7th - 15th centuries), Yerevan, 2015, pp 56-61 [«Մեկնութիւն տոմարի Անդրիաս», Զ. Էյնաթյան, Տիեզերագիտության և տոմարի մեկնություններ (Է. - ԺԵ. դդ), Ե., 2015, էջ 56-61].

²⁰ About this see G. Galstyan, The meaning of the term "Calendar" in accordance with the originals of the "Interpretation of the Calendar", Armenian State Pedagogical University, Scientific News, № 1 (44), 2023, pp. 146-158. [Գ. Գալստյան, «Տոմար» հասկացության մեկնաբանությունները՝ ըստ «Մեկնութիւն տոմարի» բնագրերի», ՀՊՄՀ «Գիտական տեղեկագիր», N 1 (44), Ե., 2023, էջ 146-158].

²¹ About this see G. Galstyan, The original of the "Interpretation of the calendar" by Yovhannēs Kozern (the problem of "What is the year?"), Journal for Armenian Studies, № 5 (59), 2022, pp. 198-212. [Գ. Գալստյան, Հովհաննես Կոզերնի «Մեկնութիւն տոմարի» բնագիրը («Ձի՞նչ է թուականի» խնդիրը), Հայագիտական հանդես, Ե., 2022, N 5 (59), 198-212 էջեր].

presents his point of view based on the Bible, as well as on canonical definitions²². In this homily, Anania supports the standpoint of the Armenian Church concerning the joint celebration of the Nativity of Christ and Revelation on January 6 and criticizes the position of Chalcedonians, according to which the birth of Christ should be celebrated on December 25, and Revelation on January 6. In concordance with the Bible and Christian tradition Anania Shirakatsi interconnecting the Easter holiday with the name of Moses, the Exodus from Egypt and the crucifixion of Christ, interfaces it with his computus systems²³. This homily mainly concerns the 532-year perfect Paschal cycles, compiled by Aeas of Alexandria²⁴ and 35 his colleagues: Anania Shirakatsi recognized the year of completion on April 4 (=562) as the 1st year of the 532-year Easter schedule in the sense of the 19th years. Speaking also about archimandrite Irion, Anania Shirakatsi criticizes him because he considers April 6 = the 16th of Nisan, to be the 1st year of the 19-year period, that is, the 18th year of the 19th anniversary of the full moon.

Irion changed April 6 for April 5, and in a year when April 5th corresponded to Saturday, the next day, i.e. Sunday, April 6th, he declared Easter. As a result, the Easter of these years coincided with the Jewish Easter, which was banned by the 1st Nicene Universal Council (325 AD). In fact, after that the Armenian Church had possibilities of 2 Easter schedules. In 581, by order of Catholicos Movses (574-604), Aeasian computus was elected, which began from 562 (which is the 10th year of the Easter Schedule and the completion was on April 4). At the meantime, we shall not forget that according to calculations it already began in the 553 year (completion is on April 13).

The 532-year cycle chosen by Armenians was justified as by the information from the Bible, as well by the data from the sources. Namely, the Passover conducted by Moses, the Exodus from Egypt and the passage through the Red Sea happened in the year of the completion on April 4. The Passover performed by Joshua, Easter restored by Zachariah again correspond to the same year. And according to the New Testament information, the year of completion on April 4 is associated with the date of the crucifixion of Christ. The year 570, which

---

²² On this in detail see **R. Vardanyan, L. Sargsyan**, Christian Feasts According to Homilies on Revelation and Easter by Anania Shirakatsi, Yearbook of Theology, IX, Yerevan, 2014, pp. 8-9. [**Ռ. Վարդանյան, Լ. Սարգսյան**, Քրիստոնեական տոները՝ ըստ Անանիա Շիրակացու «Յայտնութեան» և «Զատիկի» ճառերի, Տարեգիրք Աստվածաբանության, Թ., Ե., 2014, էջ 8-9]:

²³ Op. cit., p. 13, [նշվ. աշխ.], էջ 13.

²⁴ Cf. **Alden A. Mosshammer**, The Easter Computus and the Origins of the Christian Era, OUP Oxford, 2008, pp. 248, 253.

was the year of completion on April 6, according to Irion's Passover calendar the completion took place on April 5, Saturday, and on April 6 the Easter was celebrated, which coincided with the Jewish Passover. The latter point, as it is already recorded above, was unacceptable and banned by the Nicene Council. Following to the Aeasian version, Easter was supposed to take place on Sunday, April 13²⁵.

Thus, in his two interpretations of the calendar, Anania Shirakatsi solves both the most important general Christian problems, and also gives a new breath to the genre of calendar interpretation.

The next important author in the history of Armenian calendar studies is Hovhannes Kozern Taronetsi, the author of the interpretation of the Armenian calendar, a famous archimandrite of the 10th-11th centuries. There are few publications of his "Interpretation of the calendar", but however, even in the last two editions²⁶ were not used 2 manuscripts, the data of which we added in one of our articles²⁷. Judging from the edition by J. Einatyan, one can say that the "Interpretation of the calendar by Archimandrite Hovhannes nicknamed Kozern" withstands by its concise style. Even that this interpretation is not written in the form of pure erotapocritic (interrogatory) but its style is very interesting too since the questions-and-answers are presented but combined in one unit. Hovhannes Kozern, puts questions in the primary section of the answers, presents the theoretical and practical issues of the calendar with a firm and complete sentence. J. Einatyan also published a calendrical unit under the provisional title "Hovhannes Vardapet named Kozern" supposing that it was either a separated part

²⁵ On this in detail see **R. Vardanyan**, The Armenian Church Calendar (4th-18th cc.), Yerevan, 1959, pp. 115-143. [**Ռ. Վարդանյան**, Հայոց տոնացույցը (4-18-րդ դդ.), Ե., 1999, էջ 115-143].

²⁶ **J. Eynatian**, Commentaries on Cosmography and Calendar Theory (7th -15th centuries), pp. 81-95. [**Յովհաննէս Կոզէռն**, Մեկնութիւն տումարի, գոր արարեալ է Յոհաննիսի վարդապետի, գոր մականուն Կոզէռն կոչեցեալ: Յոհաննիսի վարդապետի, որ մականուն Կոզէռն ի խնդրոյ Անանիայի աշակերտաց եպիսկոպոսի վասն զի զիտելոյ զպատճառ վերայ բերելեաց, **Զ. Էյնաթյան**, Տումարի և տիեզերագիտության մեկնություններ, էջ 81-95:]. **Hovhannes Kozern**, Armenian Classical Authors, 11th century, vol. 16, Yerevan, 2012, pp. 64-69. [**Յովհաննէս Տարաւնեցի Կոզէռն**, Մեկնութիւն տումարի գոր արարեալ Յոհաննիսի վարդապետի որ մականուն Կոզէռն. Վասն հոռոմին, «Մատենագիրք Հայոց», ԺԱ. դար., հ. ԺԶ., Երևան, 2012, էջ 64- 69.

²⁷ **G. Galstyan**, The original of the "Interpretation of the calendar" by Yovhannēs Kozern (the problem of "What is the year?"), pp. 198-212. [**Գ. Գալստյան**, Հովհաննէս Կոզէռնի «Մեկնութիւն տումարի» բնագիրը («Զի՞նչ է թուականի» խնդիրը), 198-212 էջեր].

from the first interpretation or it was written for another purpose. This calendrical unit is missing in the original published by H. Keoseyan. Instead of it there is another writing under the title "*Vasn horomin*"²⁸, written in the question-and-answer style. This work, by the way, is present also in the two abovementioned manuscripts MM No. 5809 and 8716, studied by us. In terms of content, the interpretation of Hovhannes Kozern has quite a lot in common with the original of the "Interpretation of the calendar" ascribed to Andreas, but as we saw, written by Anania Shirakatsi. However, there are also specific features for this writing, as well calendrical rules: the latter ones are edited by Hovhannes Kozern.

The interpretation begins with information concerning the approval of the 1st Armenian year, where author shows the correspondence of this year to 552/553 of the Julian calendar, comparing 1 Navasard with different synchronous dates. Then he explains what is Regular(s) or Double [*krknak*], Epact [*veradir*], Dominical Letter or Septenary [*Yotnereak*], *Ankastegh*, *Yelastegh*²⁹, etc.. He also talks about the Beginnings of spring, summer, winter and autumn; he refers to a number of holidays: the Holy Cross, the Feast of the Virgin, the date of Revelation, Easter and the analysis of their constants. Hovhannes Kozern also edited some calendrical rules concerning the Beginning of Spring and the "*Avetik Aylazgeats*"³⁰. Thus, in 1007 Kozern wrote his work "Interpretation of the calendar", fragment of which is presented in MM No. 1999 under his name. Moreover, it is known that the opus famous under the name "Explanation of the Erroneous (False) Easter", which is not reached us, was part of this interpretation, about which mentions Mattheos of Urha³¹.

²⁸ By saying "*Vasn horomin*" (which literally means "Concerning Romean [Calendar]") the author refers to the Julian calendar.

²⁹ *Ankastegh* and *Yelastegh* terms have been frequently understood as the solar decline and rise of a star. However, G. Simonian suggests that *Ankastegh* can be understood as the name for the star or constellation "Ank" or "Zank", and *Yelastegh* can be understood as the name for the star or constellation "Yel" or "Yegh". See G. Simonian, *Ankastgh* (on the tracking of the term), Yearbook of Theology, XII, Yerevan, 2017, pp. 36, 38. [Գ. Միմոնյան, Անկաստեղ (Տոմարական մի եզրույթի հետքերով), Աստվածաբանության ֆակուլտետ, Տաթևգիրք, Ե., 2017, էջ 36, 38].

³⁰ Under the word "*Aylazgeats*" (literally "foreigners") one should understand Chalcedonians who celebrated the Feast of the Annunciation not in a same day with Armenian Apostolic Church.

³¹ R. Vardanyan, The definition of the time of edits of "The Chapters of the Armenian Calendar" (6-18 centuries AD), Yerevan, 2007, p. 194. [Ռ. Վարդանյան, «Պատճեն տոմարի հայոց»-ի խմբագրությունների ժամանակի որոշումը (6-18-րդ դդ.), էջ 194].

Conclusion

In conclusion, it should be noted that after the invention of the Armenian alphabet, along with the translated and original literature, the genre of commentaries underwent a great development, of which the genre of interpretation of the Armenian calendar was a specific field.

In Armenian mediaeval literature, the Calendar Studies have mainly been considered as an "external writings" i.e. outside of religious and ecclesiastical literature. However, we believe that Calendar studies, being a universal science, includes elements of various disciplines such as Theology, Religion, Studies on Feasts, History, Literature, Arithmetic, Astronomy, Cosmology and other spheres of culture. In the other hand, one can say that it is clear that studies on Calendar are closely connected as with Bible and Church literature, as well with natural sciences.

In our research, we tried to determine the reasons for writing commentaries on Armenian calendar. These interpretations were aimed to clarify complicated and obscure issues related to the calendar in comparison of the Armenian one with others. They also were intended to edit and copy the texts known under the title the "Chapters of the Armenian calendar". Those writings were aimed not only to be commentaries, but also were determined for teaching multi-faceted calendar issues.

We also tried to define the location of the Calendric commentaries in different Armenian sources. They are mainly present in the writings called "Interpretation of the calendar", in the interpretative homilies on the calendar, in various fragments of the calendar, in cosmological texts, as well as in other calendar works containing elements of interpretation as well.

In the work once again is emphasized the question concerning the authorship of the original "Interpretation of the calendar by Andreas". We agree with the existing opinion that it should be a part of Anania's literary legacy. The article touches upon the interpretations of the Armenian calendar written by Anania Shirakatsi and Hovhannes Kozern in the 7th-11th centuries, which differ in their features: they have both similarities and clear differences. The original of the "Interpretation of the Calendar " has a concise style and is written in a question-and-answer approach. Unlike the texts related to the "Interpretation of the Calendar", interpretative homilies are referred to more definite (as a rule only one) question.

**Է-ԺԱ. դդ-ում գրված Հայոց տոմարի մեկնությունների
առանձնահատկություններն ու ընդհանուր բնութագիրը
Եզրակացություն**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ: Անանիա Շիրակացի, Հովհաննես Կոզեռն, հայոց տոմարի մեկնություններ, տոմարի մեկնողական ճառեր, «Մեկնութիւն տոմարի Անդրեասայ», Զատկի ճառ, Հայտնության ճառ:

Ամփոփելով շարադրվածը՝ ընդգծենք, որ հայոց գրերի գյուտից հետո հայ թարգմանական և ինքնուրույն մատենագրությանը համընթաց և գրականության այլ ժանրերի հետ մեկտեղ՝ մեծ զարգացում ապրեց մեկնությունը, որի յուրատեսակ բնագավառներից էր նաև Հայոց տոմարի մեկնողական ժանրը: Մատենագրության մեջ տոմարագիտությունը հիմնականում համարվել է «արտաքին գրեանք», քանզի այն դուրս է համարվել Աստվածաշունչ մատյանից, կրոնական ու եկեղեցական գիտության ու մատենագրության շրջանակներից: Բայցևայնպես կարծում ենք, որ տոմարագիտությունը, լինելով ընդհանրական գիտակարգ, ներառում է զանազան գիտություններից ու գիտաճյուղերից (աստվածաբանություն, դավանանք, աստվածաշնչագիտություն, տոնագիտություն, պատմություն, գրականություն, թվաբանություն, աստղագիտություն, տիեզերագիտություն, մշակույթի այլևայլ ճյուղեր), որոնք այն սերտորեն առնչում են ինչպես Աստվածաշնչին ու եկեղեցական մատենագրությանը, այնպես էլ հումանիտար և հայագիտական, նաև բնագիտական տարատեսակ գիտաճյուղերի: Աշխատանքում փորձ ենք կատարել՝ որոշելու հայոց տոմարի մեկնությունների գրման պատճառները. դրանք միտված էին՝ պարզաբանելու տոմարին վերաբերող խորին հարցերը, ինչպես նաև հայոց տոմարը հարաբերակցելու այլ ազգերի գործածելիք տոմարների հետ: Դրանք նախատեսված էին նաև «Պատճեն տոմարի հայոց» տեքստերը խմբագրելու և ընդօրինակելու համար: Բացի այդ, գրվածքները ունեին նաև ընդգածված ուսուցողական բնույթ:

Սույն հոդվածում պարզել ենք նաև հայոց տոմարի մեկնությունների տեղադրության հարցը. դրանք հիմնականում առկա են «Մեկնութիւն տոմարի» վերնագիրը կրող բնագրերում, տոմարի մեկնողական ճառերում, տոմարական տարբեր պատահիկներում, տիեզերագիտական բնագրերում, ինչպես նաև տոմարական այլ աշխատություններում, որոնք պարունակում են նաև մեկնության տարրեր:

Հոդվածում ևս մեկ անգամ շեշտված է «Մեկնութիւն տոմարի Անդրեասայ» բնագրի հեղինակության հարցը: Այսու, մենք համաձայն ենք

այն կարծիքին, որ այսուհետ այն պիտի հրատարկվի՝ որպես Անանիա Շիրակացու մատենագրության մաս:

Այսուեղ նաև անդրադարձ է կատարված Է-ԺԲ. դարերում Անանիա Շիրակացու և Հովհաննես Կոզեռնի հեղինակած հայոց տոմարի մեկնություններին, որոնք աչքի են ընկնում իրենց առանձնահատկություններով. դրանք ունեն ինչպես նմանություններ, այնպես էլ հստակ տարբերություններ: «Մեկնութիւն տոմարի» բնագրին հատուկ է սեղմ ոճը և հարցուպատասխանիքի մեթոդը: Ի տարբերություն «Մեկնութիւն տոմարի» բնագրերի՝ տոմարի մեկնողական ճառերը վերաբերում են կոնկրետ խնդրի:

Гор Галстян

Особенности и общая характеристика толкований на армянский календарь, написанных в в VII-XI веках

Заключение

Ключевые слова и выражения: Анания Ширакаци, Ованнес Козерн, комментарии на армянский календарь, толковательные гомилии на календарь, "Толкование календаря Андреаса", «Пасхальная речь», «Речь на Богоявление Господне».

В заключении статьи отметим: после изобретения армянского алфавита, наряду с переводной и самостоятельной литературой комментирование различных текстов тоже получило большое развитие. Среди них особое место заняли толкования армянского календаря. В армянской книжности изучение календарей в основном относили к так называемым "внешним письменам", т.е. находящимся «вне» христианского учения. Должно отметить однако, что наряду с этим, изучение календаря, как универсальной науки, включало в себя элементы различных наук и дисциплин (теология, наука о праздниках, история, литература, арифметика, астрономия, космология и др., которые были тесно переплетены с библейской и церковной словесностью. В нашем исследовании мы попытались определить причины написания комментариев на армянский календарь. Они суть следующие: эти толкования были направлены на то, чтобы прояснить сложные и неясные вопросы, связанные с армянским календарем в сравнении с другими. Комментарии на календарь также предназначались для редактирования и копирования текстов, известных под названием «Главы армянского календаря». Эти сочинения не были лишь комментариями, но и служили для обучения многогранных вопросов и сложных исчислений, связанных с армянским календарем.

В этой статье мы также попытались определить месторасположение или рукописное окружение данных комментариев в различных армянских источниках. В основном, они присутствуют в сочинениях, известных под названием «Толкование календаря», в толковательных проповедях на календарь, в различных фрагментах календаря, в космологических текстах и в других произведениях, относящихся к календарю и содержащих элементы толкования.

В работе еще раз подчеркивается вопрос об авторстве сочинения под названием "Интерпретации календаря Андреаса (Андрея)". Мы согласны с уже озвученным мнением, что данное произведение правильнее отнести к наследию Анании Ширакаци.

В статье обсуждаются и вопросы, касающиеся интерпретации армянского календаря, написанные Ананией Ширакаци и Ованнесом Козерном в VII-XII веках. Мы пришли к выводу, что они различаются по своим стилистическим и некоторым другим существенным особенностям: в них есть как сходства, так и явные различия. Тексты, известные под названием «Толкования календаря» отличается лаконичным стилем и в них использован метод вопросов и ответов. В отличие от них, толковательные речи относятся к более конкретной и, как правило, к одной проблематике.

Օգտագործված գրականություն

1. Աբրահամյան Ա., Անանիա Շիրակացու մատենագրությունը, Երևան, ՀՍՍՌ Մատենադարանի հրատ., 1944, 420 էջ:
2. Աբրահամյան Ա., Անդրեասի տոմարագիտական աշխատությունները (Բնագիտության և տեխնիկայի պատմությունը Հայաստանում), VI, հատոր Դ., Գիտական աշխատությունների ժողովածու, խմբ. կոլեգիա՝ Գ.Բ. Պետրոսյան (գլխ. խմբ.) և ուրիշ., ՀՍՍՀ ԳԱ Բնագիտության և տեխնիկայի պատմության խորհուրդ, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երևան, 1967, էջ 58-82:
3. Անանիա Շիրակացի, Տիեզերագիտություն եւ տոմար, Երևան, Հայպետ հրատ., 1940, 93 էջ:
4. Անասյան Հ., Հայկական մատենագրություն, հտ. Ա, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., 1959, 232 էջ:
5. Անթապյան Փ., Հայ մեկնաբանական գրականության տեսական նախահիմքերի շուրջ, Բանբեր Մատենադարանի, 15, Երևան, 1986, էջ 60-94:

6. Գալստյան Գ., Անանիա Շիրակացին և նրա «Մեկնություն տոմարի Անդրեասայ» բնագիրը, «Տարածաշրջան և աշխարհ» գիտավերլուծական հանդես, Երևան, 2020, N 4, էջ 62-71:
7. Գալստյան Գ., Հովհաննես Կոզեռնի «Մեկնություն տոմարի» բնագիրը («Զի՛նչ է թուականի» խնդիրը), Հայագիտական հանդես, Երևան, 2022, N 5 (59), 198-212 էջեր:
8. Գալստյան Գ., Հովհաննես Սարկավազի «Մեկնություն տոմարիս Հայկազնեայ» երկը, Բանբեր Մատենադարանի, 33, Երևան, 2022, 425-445 էջեր:
9. Էյնաթյան Ջ., Տիեզերագիտության և տոմարի մեկնություններ (Է. - ԺԵ. դդ), Երևան, «Նաիրի» հրատ., 2015, 413 էջ:
10. Ղազարյան Ռ., Գրաբարի բառարան, Կ. Ա., Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ., 2000, 685 էջ:
11. Մալխասեանց Ս., Հայերեն բացատրական բառարան, Երևան, Հայպետհրատ, Կ. Գ., 1944, էջ 646 էջ:
12. «Մատենագիրք Հայոց», Է. դար, հտ. Դ., Անթիլիաս-Լիբանան, Տպարան կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 2005, 791 էջ:
13. «Մատենագիրք Հայոց», ԺԱ. դար., հտ, ԺԶ., Երևան, «Նաիրի» հրատ., 2012, 1122 էջ:
14. Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, երկասիրություն երից վարդապետաց յիշատակութենէ Մեծին Մխիթարայ Աբբահօր Հ. Գաբրիէլի Աւետիքեան, Հ. Խաչատուրոյ Սիրմէլեան, Հ. Մկրտչի Աւգերեան, Վենետիկ, 1837, Կ. Բ. 1060 էջ:
15. Շիրինյան Ս. Է., Աստվածաբանությունը և մեկնությունը, «Տարեգիրք Աստվածաբանության-ԺԲ.», Երևան, 2017, 7-35 էջեր:
16. Շիրինյան Ս. Է., Քրիստոնեական վարդապետության անտիկ և հելլենիստական տարրերը, Երևան, «Գոլդ Պրինտ ընդ Դիզայն», 2005, 364 էջ:
17. Վարդանյան Ռ., Անանիայի Շիրակացույ (Շիրակունույ) համարողի ՇԼԲ կարգը, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2015, 264 էջ:
18. Վարդանյան Ռ., Հայոց տոնացույցը (4-18-րդ դարեր), Երևան, 1999, 647 էջ:
19. Վարդանյան Ռ., «Պատճեն տոմարի հայոց» -ի խմբագրությունների ժամանակի որոշումը (6-18-րդ դդ.), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2007, 201 էջ:
20. Սիմոնյան Գ., Անկաստեղ (Տոմարական մի եզրույթի հետքերով), Աստվածաբանության ֆակուլտետ, Տարեգիրք, ԺԲ., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2017, էջ 35-65:

21. Վարդանյան Ռ., Սարգսյան Լ., Քրիստոնեական տոները՝ ըստ Անանիա Շիրակացու «Յայտնութեան» և «Զատկի» ճառերի, Տարեգիրք Աստվածաբանության, Թ., Երևան, 2014, էջ 7-33:
22. Սիմոնյան Գ., Անկաստեղ (Տոմարական մի եզրույթի հետքերով), Աստվածաբանության ֆակուլտետ, Տարեգիրք, ԺԲ., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2017, էջ 35-65:
23. Քյոսեյան Հ., Ներածություն հայ եկեղեցական մատենագրության, Երևան, 2018, 729 էջ:
24. А. К. Гаврилов, Языкознание византийцев, История лингвистических учений, Ленинград, 1985, с. 109-158.
25. Alden A. Mosshammer, The Easter Computus and the Origins of the Christian Era, OUP Oxford, 2008, pp. 474.

Խմբագրություն է ուղարկվել 19.06.2023թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 07.07.2023թ.

Հրապարակման է ներկայացվել 29.09.2023թ.